

10. Yakukhno, I. I. (2011). Istoryko-pedahohichni aspekty stanovlennia ta innovatsiinoho rozvytku pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Historical and pedagogical aspects of formation and innovative development of postgraduate pedagogical education in Ukraine]. *Tavriiskyi visnyk osvity*, 1 (33), 5–19 [in Ukrainian].

Vishnevskaya Ya. A.,
 orcid.org/0000-0003-3703-4119

**RETROSPECTIVE ANALYSIS OF HISTORICAL AND PEDAGOGICAL
 PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF POSTGRADUATE EDUCATION
 OF LEADING PEDAGOGICAL STAFF OF UKRAINE**

The article examines the historical and pedagogical preconditions for the formation of the system of postgraduate education of heads of educational institutions in the first half of the twentieth century. In the context of successive transformations in the system of postgraduate pedagogical education, the peculiarities of the historical period of the first half of the twentieth century in which the formation of the national system of postgraduate pedagogical education took place are revealed. It is substantiated that the process of development of postgraduate education of leading pedagogical staff is inextricably linked with the development of the entire system of postgraduate pedagogical education, and is a consequence of historical awareness of the importance of effective management of educational institutions on the quality of educational process. On the example of censuses of educators conducted in 1929-1933, a description of the quantitative and qualitative composition of teachers was given, including the level of professional training of management teachers to manage educational institutions. The main forms of professional development of teachers in the first half of the twentieth century are described, among which as such, which was of special importance for the professional development of school principals, correspondence pedagogical education is singled out, describing the are as in which training was carried out. It is concluded that the question of the need for effective management of educational institutions arose as a reaction to the gradual political, social and cultural changes in Ukrainian society and the state, which deepened the problems of development of the entire educational sector. And scientific rethinking in the middle of the twentieth century of the leading role of effective management of educational institutions and professionalism of the head becomes a prerequisite for separation from the general system of postgraduate pedagogical education of its important subsystem, aimed at continuous professional growth of management teachers.

Key words: advanced training courses, managerial and pedagogical staff, course program, form and content.

Дата надходження статті: 07.05 2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi49.284>

Петренко Г. О.*,
 orcid.org/0000-0002-5233-4219

**МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УЧИТЕЛЬСЬКИХ СЕМІНАРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
 ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.
 (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СЕМІНАРІЇ)**

У статті аналізується проблема музичного виховання майбутніх педагогічних кадрів на Півдні України у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, розкриті передумови та історія виникнення учительських семінарій. Зазначено, що основним завданням цих

*© Петренко Г. О.

закладів було заповнити нестачу педагогічних кадрів для закладів середньої освіти. Наведено перелік документів, що регламентували їхню діяльність.

Проаналізовано ступінь дослідженості проблеми з акцентом на праці вчених, які розробляли питання трансформації та розвитку музичного виховання (І. Авескулова, С. Волкова, Т. Гризоглазова, Т. Грищенко, В. Гуріна, М. Данілюк, А. Желан, Л. Коваль, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Сбітнева та інші).

Звернено увагу на те, як реформи 60-70-х років XIX століття Російської імперії в галузі освіти вплинули на особливості становлення та розвитку освітньої системи Півдня України, зокрема Херсонської губернії (виникнення педагогічних курсів у Херсоні та Єлисаветграді, проведення щорічних з'їздів учителів).

Висвітлено особливості життя вихованців учительських семінарій, розпорядок дня у святкові й будні дні, ставлення до викладання музики та співу в закладах такого типу, особливості навчання музики в жіночих семінаріях.

Визначено, що музичному вихованню надавалося великого значення. Окрім традиційних майже для всіх закладів освіти співів вивчалася також музика (гра на скрипці), причому зазначалося, що саме цей предмет є надзвичайно важливим для виховання справжніх педагогів. Для демонстрації власних музичних досягнень в учительських семінаріях проводилися звітні відкриті заходи: концерти, музично-літературні вечори та ін. Втім, зазначається, що внаслідок нестачі матеріального забезпечення, зокрема музичних інструментів, вивчення музики не мало поглибленого та системного характеру.

Зроблено висновок, що головним завданням учительських семінарій наприкінці XIX століття була підготовка педагогічних кадрів для початкових училищ. Використані у статті архівні данні свідчать про значну увагу в освітніх закладах до питань естетичного розвитку підростаючого покоління та духовного становлення гармонійної особистості, в якому музичне виховання, безперечно, має особливе значення.

Ключові слова: Південь України; учительська семінарія; учительські курси; музичне виховання.

Постановка проблеми. Одним із основних напрямів музичної освіти сьогодні є поєднання навчання, виховання і розвитку. Знання з музичної педагогіки допомагають орієнтуванню в закономірностях і принципах навчання музики, адже музичне виховання має особливе значення у духовному становленні гармонійної особистості. «Хто допоможе людині побачити світло? Хто розбудить у людині розуміння потаємного, розкриє духовні скарби вищого гатунку? Музика. Бо саме вона красномовно промовляє до нашої душі. Музика – шлях до трону духу», – стверджував видатний український філософ-просвітитель Г. Сковорода [8, с. 50].

Ураховуючи динамічний темп сучасного світу, роль освіти в житті людини зростає, а традиційні методи виховання потребують змін і оновлення. Пошук нових моделей, змістовне покращення й удосконалення сучасних навчальних програм сприятиме інноваційній спрямованості музичного виховання, що є головним завданням музичної педагогіки сьогодні.

Осмилення історичного досвіду музичного виховання в Україні останнім часом стає все більш актуальним. Реформування мистецької освіти потребує вдосконалення форм і методів навчання, спонукає досліджувати особливості становлення і розвитку музичного виховання в історичній ретроспективі.

Якість музичного виховання багато в чому залежить від педагогів. Значною подією у сфері педагогічної освіти кінця XIX – початку XX століття стало відкриття нового типу закладів освіти для підготовки вчителів народних шкіл – учительських семінарій. Значна роль в освітньому процесі цих закладів відводилась музичному вихованню як основі естетичного розвитку підростаючого покоління.

Історичний розвиток музичного виховання досліджували Т. Гризоглазова, Л. Коваль, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка,

О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Сбітнева та інші; історико-педагогічні аспекти мистецької освіти вивчали І. Авескулова, С. Волкова, Т. Грищенко, І. Малініна, М. Маріо, А. Соколова, Т. Танько, В. Фоміна та інші; особливості музичної освіти Півдня України розглядали Т. Благова, О. Васильєва, В. Ворожбіт, В. Гуріна, М. Данилюк, А. Желан та інші.

Аналіз праць зазначених дослідників показав різноаспектне вивчення проблеми музичного виховання та освіти підростаючого покоління, проте питання музичного виховання у вчительських семінаріях Півдня України кінця XIX – початку XX століття досліджено недостатньо, а тому є актуальним.

Мета статті полягає в дослідженні системи музичного виховання в учительських семінаріях Півдня України у другій половині XIX–на початку XX століть на прикладі Херсонської учительської семінарії.

Виклад основного матеріалу. В другій половині XIX – на початку XX ст. у Російській Імперії склалася масштабна система підготовки вчителів, що включала значну кількість закладів освіти різних типів. Нестача педагогічних кадрів для закладів середньої освіти, зокрема гімназій і початкових училищ, була пов'язана зі збільшенням їх кількості та відсутністю бажання випускників імператорських університетів звертатися до педагогічної діяльності.

З 1860-х років почали розвиватися земські вчительські семінарії, які будували свою діяльність на основі «Проекту вчительської семінарії», розробленого одним із засновників педагогічної науки та народної школи К. Ушинським [14].

У 1870 р. уряд видав «Положення про учительські семінарії», що передбачало створення державних учительських семінарій [9].

Ще одним документом, який регламентував діяльність учительських семінарій, стала «Інструкція для учительських семінарій Міністерства народної освіти» від 4 липня 1875 року. Відповідно до цього документа, головною метою учительських семінарій була підготовка учительських кадрів для початкових училищ. До навчальних закладів приймалися хлопці старші 16 років всіх станів православного віросповідання. Термін навчання тривав 3 роки і поділявся на три класи. Для забезпечення практики викладання для вихованців при кожній учительській семінарії засновувалось початкове училище [9]. Після закінчення курсу випускники зобов'язані були пропрацювати впродовж чотирьох років у початковому училищі [12]. Дана інструкція встановлювала також обсяг і методи викладання предметів в учительській семінарії: Закон Божий, російська і церковнослов'янська мови, арифметика, геометрія, російська і загальна історія, географія, природознавство, малювання, чистописання, основи педагогіки, гімнастика, співи, музика, педагогічні практичні заняття, ручна праця [4]. Практикувалися позакласні заняття з педагогіки, російської літератури, історії, природознавства, фізики, музики і співів. Викладачами працювали випускники університетів, учительських інститутів і гімназій. Станом на 1 січня 1914 р. в Російській Імперії діяли 128 учительських семінарій: 122 – Міністерства народної освіти, 6 – земських і приватних. Загалом у них навчалось 12190 учнів [1].

Д. Семенов – викладач, письменник, послідовник К. Ушинського, директор однієї з семінарій від 1870 по 1878 рр. – детально описав життя вихованців учительської семінарії. Вихованці семінарії жили невеликими групами по 4-5 чоловік у простих будинках. О 7.30 ранку вони збиралися в семінарії для спільної молитви, з 8-ї до 13-ї години проходили уроки в 1-му і 2-му класах, а також практичні заняття в зразковій і практичній школах для 3-го класу, від 13-ї до 14-ї години учні обідали, а з 14-ї починалися заняття для учнів 3-го класу, що тривали до 17.30. Учні 1-го і 2-го класів у цей час поділялися на групи, з яких одна займалася співом і музикою, інша – роботою в саду та на городі. Крім того, тричі на тиждень проводилася загальна гімнастика. У святкові дні вранці відбувалися співи і прослуховування Божественної Літургії, а після

обіду учням іноді читали літературні твори або проводили з ними бесіди, пов'язані з навчальним курсом. Іноді учні поєднувалися в хори співаків і музикантів [11].

В деяких учительських семінаріях до музичного виховання як складової естетичного виховання майбутніх вчителів ставилися дуже серйозно. В. Гуріна зазначає, що в жіночих учительських семінаріях «перевага надавалася вивченню церковного співу (12 год.), що зумовлювалося завданням підготовки «благочестивої матушки». У 2–4-х класах відбувалося навчання співу молитов на слух, у 5–6-му – вихованки засвоювали партесний спів за нотами, виконували церковні п'єси, брали участь у церковному хорі. Окрім цього, вони набували навичок гри на музичних інструментах (рояль, скрипка) не менше двох разів на тиждень, виконуючи класичні твори і дитячий репертуар, а у випускних класах опановували методику співу, брали участь у літературно-вокально-музичних ранках, що сприяло морально-естетичному вихованню учениць, підготовці їх до вчительської діяльності у народних та церковно-парафіяльних школах» [2].

Реформи 60-70-х років XIX століття в галузі освіти вплинули на розвиток освітньої систем Півдня України, зокрема Херсонської губернії, яка входила до складу Одеського навчального округу. Брак педагогічних кадрів спонукав до створення системи освітніх закладів, починаючи з церковно-парафіяльних та недільних шкіл і закінчуючи закладами вищої освіти. Все це сприяло поширенню освіти серед різних верств населення. На земських зібраннях неодноразово наголошувалося на важливості народної освіти, особливо в контексті недостатньої кількості педагогічних кадрів. Тому губернське земство вирішило: відкрити педагогічні курси в Херсоні та Єлисаветграді (у Херсоні на курсах було 38 слухачів); започаткувати в Херсоні щорічні з'їзди вчителів (у з'їзді 1871 року брало участь 28 вчителів і 4 вчительки) [5]. Найбільш відомими серед них стали вчительський з'їзд 1874 року та педагогічні курси 1899 року під керівництвом відомого педагога М. Бунакова, а також з'їзд 1881 року, на якому головував знаний учитель-методист барон М. Корф [7].

У другій половині XIX століття учительські семінарії стають основним типом шкіл для підготовки вчителів на Півдні України.

Однією з таких семінарій була Новобузька учительська семінарія, відкрита у грудні 1874 року відповідно до «Положення про учительські семінарії» від 24 травня 1871 року. Вона перебувала у відомстві Міністерства народної освіти та безпосередньо підпорядковувалася попечителю Одеського навчального округу. Її призначення, як і інших семінарій, полягало у підготовці вчителів для початкових училищ. 1920 року її було перетворено у педагогічну школу [3].

Одна з перших учительських семінарій була відкрита 14 листопада 1871 року в місті Миколаєві у складі 3-х класів. У вересні 1872 року семінарію було переведено до Херсона, а 6 липня 1908 року вона стала чотирирічною.

Архівні дані свідчать про те, що станом на 1 січня 1917 року в семінарії навчалось 94 учня: у першому класі – 25, у другому – 22, у третьому – 26, у четвертому – 21. Усі учні були православного віросповідання. Серед них було дітей міщан і ремісників – 16, дітей селян – 78 [10, арк. 73].

Зі звіту за 1916 рік ми дізнаємося, що для забезпечення практичних занять при семінарії діяло двокласне початкове училище, в якому на 1 січня 1916 року навчалось 40 учнів, а на 1 січня 1917 року – 42 учня. Викладацький склад училища налічував всього троє вчителів: вчитель Закону Божого, який закінчив духовну семінарію (він же був і законовчителем у семінарії) і двоє вчителів, які закінчили курси учительської семінарії [там само, арк. 85].

Вихованню підрастаючого покоління в семінарії надавали великого значення, про що свідчить переписка Одеського учбового округу з Міністерством народної освіти, у якій наголошувалося на необхідності участі закладів освіти в ювілейних заходах, присвячених ушануванню пам'яті видатних особистостей та значущим подіям

(наприклад, п'ятдесятиріччя з дня смерті М. Гоголя та В. Жуковського в 1902 році) [13, арк. 13].

Як і в інших учительських семінаріях, важливого значення надавали музичному вихованню семінаристів. Підтвердженням цього є лист директору Херсонської семінарії М. Руновському від 25 листопада 1902 року, в якому зазначалося: «Найвище повеління, що відбулося 2 березня цього року поліпшило матеріальне становище вчителів співу в учительських семінаріях і дарувало їм право державної служби. Ці обставини відкривають можливості щодо підвищення вимогливості до цих викладачів, тому і при існуючих умовах в учительських семінаріях викладання музики могло би бути поставлено більш старанно, ніж досі» [13, арк. 134].

Згідно архівним документам, викладання музики в Херсонській учительській семінарії було введено від серпня 1903 року на кошти, виділені Херсонським земством і проводилося вчителем музики і співу за особливу винагороду [9, с. 76].

З 1 липня 1903 року вчителем музики в Херсонській учительській семінарії був губернський секретар Ф. Воскобойніков, який закінчив Харківське музичне училище [там само, с. 90], а з 1908 року – О. Плінер, що мав диплом про спеціальну музичну освіту Варшавської консерваторії [6, арк. 66].

У звіті семінарії за 1916 рік повідомляється, що серед предметів, не внесених положенням про учительські семінарії в число обов'язкових, вивчалась музика (гра на скрипці). Музикою займалися майже всі вихованці, але казенних скрипок станом на 1916 рік було лише 43, що утруднювало проведення якісних занять. У першому півріччі 1916 року музикою займалося 76 вихованців, а в другому півріччі – вже 94, адже, як зазначено у звіті, для народного вчителя, який зобов'язаний викладати спів у початковій школі, вміння володіти скрипкою є необхідним. Для навчання музики учні розподілялися на чотири групи за кількістю класів у семінарії. На заняття з молодшою групою виділялося по 1 годині на тиждень, переважно від 4-ї до 5-ї вечора. Крім того, у неділю і святкові дні годину-півтори присвячувалось спільній грі в струнному оркестрі. Учні також поєднувались у дуети, тріо, квартети та виконували різнопланові оркестрові п'єси [10, арк. 77].

На підставі архівних документів ми дізнаємося, що в першому класі Херсонської семінарії дітей знайомили з азами скрипкової гри, гаммами та простими ритмічними вправами. У другому класі вивчали етюди Ф. Вольфганга з першого зошита та легкі п'єси; у третьому та четвертому класі опанували етюди Ш. Беріоз 1 частини та два зошити дуєтів для двох скрипок Ж. Мазаса. У четвертому класі поряд з індивідуальними заняттями музикою дітей об'єднували у невеличкі ансамблі, залучаючи до колективної гри, різної за складом (дуети, тріо, квартети, квінтети). У звіті за 1916 рік зберіглися рідкісні дані, які свідчать про змістовність та різноплановість музичного виховання учнів семінарії. Так, під час проведення літературно-музичних ранків виконувалися такі твори: гімн «Боже, царя бережи», хор «Слався, Слався і Слався наш руський цар» з опери М. Глінки «Іван Сусанін», а також менует «Струмок» О. Архангельського, «Коліскова» Ф. Неруди, «Італійська пісенька» П. Чайковського, «Попурі на православні руські пісні», «Полонез» С. Монюшко, «Не про те сумую, подружки», терцет «Давай швидше, рідний» з опери «Іван Сусанін» М. Глінки, хор «Не прокинеться пташка вранці» з опери «Руслан і Людмила» М. Глінки. Оркестр з учнів семінарії супроводжував хор вихованців у таких творах, як «Цар могутий, цар державний» Н. Щуровського, «Слава сонцю високому» з трагедії В. Іванова «Тантал», гімнах руських, французьких та сербських, а також в піснях, наприклад «Буря мглою небо криє» О. Даргомижського на вірші О. Пушкіна [10, арк. 78].

Керівництво семінарії вважало, що можна досягти вагоміших результатів у музичному вихованні, якщо збільшити фінансування і дати можливість учням більше часу приділяти навчанню музиці. Зокрема зазначалося, що асигнувань, що виділяються на викладання музики, недостатньо не лише на придбання необхідної кількості

інструментів, але й на лагодження старих інструментів та на придбання струн. Це й стало однією з головних перешкод для більш успішного викладання музики. З іншого боку, важко було досягти особливих успіхів ще й тому, що на навчання музиці учнів кожного класу виділялася лише одна година на тиждень, причому в перерахунку на одну особу учня припадало лише 2–3 хвилини. Більше приділяти часу кожному класу викладач не мав можливості. Але й за таких умов учнями, які любили музику і присвячували їй свій вільний час, досягалися значні успіхи. Наприкінці курсу учні, як правило, могли правильно і вільно грати будь-яку мелодію як духовного, так і світського характеру, що на той час (кінець XIX – початок XX століття), вважалося важливою умовою для навчання дітей співу [10, арк. 79].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що учительські семінарії були досить популярними закладами освіти в Російській імперії в кінці XIX – початку XX століття.

Архівні дані щодо діяльності Херсонської учительської семінарії свідчать про значну увагу до питання естетичного розвитку підростаючого покоління наприкінці XIX – на початку XX століття. Програми з музичних предметів, а також позакласні літературно-музичні заходи Херсонської учительської семінарії свідчать про розуміння керівництвом важливості музичного виховання як необхідного компонента в системі освіти майбутніх вчителів.

Перспективи подальшого дослідження полягають у висвітленні сучасної проблеми естетичного розвитку підростаючого покоління, а саме недоліків музичної освіти, шляхом вивчення історичного досвіду музичного виховання дітей та молоді упродовж другої половини XIX – початку XX століття.

Список використаних джерел:

1. Всеподданнейший отчет министра народного просвещения за 1913 год. Петроград, 1916. С. 107.
2. Гуріна В. О. Розвиток мистецької освіти в жіночих навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 23 с.
3. З історії Новобузької учительської семінарії. URL: <http://mk.archives.gov.ua/onlinepresent/213-puboluchsem.html>
4. Инструкция для учительских семи нарий министерства народного просвещения (4-го июля 1875 года). *Журнал Министерства народного просвещения*. 1875. Ч. CLXXXII. С. 84.
5. Корецька Л. О. Підготовка учительських кадрів в умовах освітньо-виховного простору півдня України другої половини XIX – початку XX століть. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2015. Вип. 36. С. 96–99.
6. Листування з Херсонською міською та земською управами про кількість учнів, відмову видачі посібників студентам, списки викладачів і студентів (з 29 грудня 1907 р. по 1 жовтня 1908 р.). *Державний архів Херсонської області (ДАХО)*. Ф. 192. Оп. 1. Спр. 38. 99 арк.
7. Нагрибельний Я. А. Становлення та діяльність Херсонської учительської семінарії (за архівними документами ДАХО). *Історичний архів*. 2017. Вип. 19. С. 117–121.
8. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навчальний посібник. К.: КНУКіМ, 2006. 188 с.
9. Положение о Молодечненской учительской семинарии 17 марта 1870 года № 48147. *Полное собрание законов Российской Империи*. Собр. II. Т. 45. Ч. 1. С. 270–272.
10. Протокол засідання педагогічної ради, акти перевірки роботи бібліотеки, звіт про учбову діяльність семінарії, списки викладачів і учнів (1908–1920). *ДАХО*. Ф. 192. Оп. 1. Спр. 28. 144 арк.
11. Семенов Д. Д. Учительская семинария в России. *Педагогический ежегодник Кубанской учительской семинарии*. СПб., 1874. С. 1–53. URL: http://az.lib.ru/s/semenow_d/text_1874_seminariya.shtml
12. Сорокина Е. А. Педагогическое образование в России во второй половине XIX – начале XX вв. *Вестник Шадринского государственного педагогического университета*. 2017. № 1 (33). С. 65–66.

13. Циркуляр і припис Міністерства народної освіти і опікуна Одеського навчального округу (1895–1902 рр.). ДАХО. Ф. 192. Оп. 1. Спр. 1. 200 арк.
14. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. Т. 2. Проблемы русской школы / под ред. А. И. Пискунова (отв. ред.) и др. Киев: Рад школа, 1983. 360 с.

References:

1. Vsepoddanneishii otchet ministra narodnogo prosveshcheniia za 1913 god [Substantial report of the Minister of Public Education within 1913]. (1916). Petrograd [in Russian].
2. Hurina, V. O. (2018). *Rozvytok mystetskoiosvity v zhinochykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Development of art education in women's educational institutions of Ukraine (the second half of the XIX – the beginning of the XX century)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). H. S. Skovoroda Pedagogical University of Kharkiv. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Z istorii Novobuzkoi uchytsel'skoi seminarii [From the history of Novobuzka Teachers' Seminary]. Retrieved from <http://mk.archives.gov.ua/onlinepresent/213-puboluchsem.html> [in Ukrainian].
4. Instruktsiia dlia uchitel'skikh seminarii ministerstva narodnogo prosveshcheniia (4-go iiulia 1875 goda) [Instructions for Teachers' Seminaries of the Ministry of Public Education (dated July 4, 1875)]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*, CLXXXII, 84 [in Russian].
5. Koretska, L. O. (2015). Pidhotovka uchytel'skykh kadrov v umovakh osvitho-vykhovnoho prostoru pivdnia Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolit [Teachers' training in the educational and upbringing space of southern Ukraine in the second half of XIX – the early XX centuries]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedagogika, sotsialna robota*, 36, 96–99 [in Ukrainian].
6. Lystuvannia z Khersonskoi umiskoiu ta zemskoiu upravamy o kilkisti uchniv, vidmovu pro vydachu posibnykiv studentam, spysky vykladachiv i studentiv (s 29 hrudnia 1907 r. Po 1 zhovtnia 1908 r.) [Correspondence with the Kherson city and country councils concerning the number of pupils, refusal to issue textbooks to students, lists of lecturers and students (dated from December 29, 1907 to October 1, 1908)] (Fund 192. Inventory 1. File 38. Leaf 99). Central State Historical Archive of Kherson region, Kherson [in Ukrainian].
7. Nahrybelnyi, Ya. A. (2017). Stanovlennia ta diialnist khersonskoi uchytsel'skoi seminarii (za arkhivnymi dokumentamy DAKhO) [Formation and activity of the Kherson Teacher's Seminary (according to archival documents of Central State Historical Archive of Kherson region)]. *Istorychnyi arkhiv*, 19, 117–121 [in Ukrainian].
8. Oleksiuk, O. M. (2006). *Muzychna pedagogika* [Music Pedagogy]. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
9. Polozhenie o Molodechnenskoi uchitel'skoi seminarii 17 marta 1870 goda № 48147 [Regulations on Molodechnenskaia Teachers' Seminary on March 17, 1870 No. 48147]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi Imperii*, 45 (II), 1, 270–272 [in Russian].
10. Protokol zasidannia pedahohichnoi rady, akty perevirky roboty biblioteki, zvit pro uchbovu diialnist seminarii, spysky vykladachiv i uchniv (1908–1920) [Minutes of the meeting of the pedagogical council, acts of inspection of the library, report on the educational activities of the seminary, lists of teachers and pupils (1908–1920)] (Fund 192. Inventory 1. File 28. Leaf 144). Central State Historical Archive of Kherson region, Kherson [in Ukrainian].
11. Semenov, D. D. (1874). Uchitel'skaia seminariiia v Rossii [Teachers' seminary in Russia]. *Pedagogicheskii ezhegodnik Kubanskoi uchitel'skoi seminarii*, 1–53. Retrieved from http://az.lib.ru/s/semenov_d_d/text_1874_seminariya.shtml [in Russian].
12. Sorokina, E. A. (2017). Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii vo vtoroi polovine XIX – nachale XX vv. [Pedagogical education in Russia in the second half of the 19th – the early 20th centuries]. *Vestnik Shadrinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 1 (33), 65–66 [in Russian].
13. Tsyrkuliar i prypys Ministerstva narodnoi osvity i opikuna Odeskoho navchalnoho okruhu (1895–1902) [Circular and prescription of the Ministry of Public Education and curator of the Odessa educational district (1895–1902)] (Fund 192. Inventory 1. File 1. Leaf 200). Central State Historical Archive of Kherson region, Kherson [in Ukrainian].
14. Ushinskii, K. D. (1983). *Izbrannye pedagogicheskie sochineniia*. T. 2. Problemy russkoi shkoly [Selected pedagogical essays. Volume 2. Problems of the Russian school]. Kyiv: Rad. shkola [in Russian].

Petrenko H. O.,
 orcid.org/0000-0002-5233-4219

MUSICAL EDUCATION IN THE SEMINARIES OF TEACHERS IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE SECOND PART OF THE 19 – EARLY 20 CENTURY (ON THE EXAMPLE OF KHERSON SEMINARY OF TEACHERS)

The article analyzes the problem of music education of future teachers in the South of Ukraine in the second half of XIX – early XX century, reveals the prerequisites and history of teachers' seminaries. It is noted that the main task of these institutions was to fill the shortage of teachers for secondary education. The list of documents regulating their activity is given.

The degree of research of the problem with an emphasis on the work of scientists who developed the transformation and development of music education is analyzed (I. Aveskulova, S. Volkova, T. Gryzoglazova, T. Grishchenko, V. Gurina, M. Dpnilyuk, A. Zhelan, L. Koval, G. Padalka, O. Rostovsky, L. Sbitneva and others).

Attention is paid to how the reforms of the 60-70s of the XIX century of the Russian Empire in the field of education affected the peculiarities of the formation and development of the educational system of southern Ukraine, in particular Kherson province (emergence of pedagogical courses in Kherson and Yelisavetgrad, annual teachers' congresses).

The peculiarities of the life of pupils of teacher's seminaries, the daily routine on holidays and weekdays, the attitude to teaching music and singing in institutions of this type, the peculiarities of teaching music in women's seminaries are highlighted.

It is determined that great importance was attached to music education. In addition to traditional singing for almost all educational institutions, music (violin playing) was also studied, and it was noted that this subject is extremely important for the education of real teachers. To demonstrate their own musical achievements in teachers' seminaries, reporting open events were held: concerts, musical and literary evenings, etc. However, it is noted that due to the lack of material support in the form of musical instruments, the study of music was not in-depth and systematic.

It is concluded that the main task of teachers' seminaries at the end of the XIX century was to train teachers for primary schools. The archival data used in the article testify to the fact that educational institutions pay considerable attention to the issue of aesthetic development of the younger generation and the spiritual formation of a harmonious personality, in which music education is undoubtedly of special importance.

Key words: South of Ukraine, teacher's seminary, teacher training courses, music education.

Дата надходження статті: 05.05 2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Чумак Л. В.

УДК 373.2.011.3-51:378.046-021.68 (477)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi49.285>

Швед Г. В.*,
 orcid.org/0000-0002-7931-885X

**ШКОЛА ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ
 ЯК ФОРМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
 ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УРСР (ІІ ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

Статтю присвячено висвітленню історико-педагогічного аспекту особливостей роботи шкіл передового педагогічного досвіду для педагогічних працівників дошкільних закладів УРСР у ІІ половині ХХ століття.

*© Швед Г. В.